

Багрій Марія

кандидат філологічних наук, докторант ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»,

м. Івано-Франківськ, Україна

ORCID: 0000-0002-3506-9900

e-mail: myskiv.bagriy@gmail.com

ДОРОБОК ПИСЬМЕННИКІВ-УЧИТЕЛІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ КІНЦЯ ХІХ – 30-их РОКІВ ХХ ст.

Анотація. Доробок письменників-учителів кінця ХІХ – 30-их років ХХ ст, які працювали у школах Західної України, є достовірним джерелом інформації про розвиток шкільництва та становище вчителя в зазначений історичний період. Розбудова освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагала ініціативних, відданих своїй справі людей, які узяли керівництво цим процесом у свої руки, і засобів, що забезпечували виконання поставлених завдань. Схарактеризована діяльність організаторів просвітницького руху на західноукраїнських землях, вирізняє суперечності між традиційною, офіційною концепцією навчання і виховання та підходами, в основі яких були західна педагогіка і досвід європейської школи.

Аналіз життя і діяльності письменників-педагогів та їх літературних творів надає нам можливість зробити висновок, що просвітництво, громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу властиві, в першу чергу, самим митцям. Аналізуючи літературні твори, громадську та просвітницьку діяльність, ми бачимо, що вони насичені різноманітними виховними ситуаціями, характерами, поглядами, вчинками людей, які жили в першій половині ХХ століття на території сучасної Західної України.

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і у формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, товариств, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції – педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України.

Ключові слова: освіта, письменники-учителі, Західна Україна, доробок, шкільництво.

Постановка проблеми. Освітня діяльність західноукраїнських письменників-учителів кінця ХІХ – 30-их років ХХ ст., які працювали і творили у школах Західної України, є достовірним джерелом інформації про розвиток шкільництва в зазначений історичний період. Будівництво освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагало ініціативних, відданих своїй справі людей, які б узяли керівництво цим процесом у свої руки, і засобів, що б забезпечили виконання поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Попри те, що західноукраїнські письменники-учителі у своїх організаціях і творах порушували актуальні питання навчання і виховання дітей та юнацтва, окремого ґрунтового і

цілісного дослідження цієї наукової проблеми не здійснено. Актуальні освітні потреби і проблеми українського суспільства та виховання національно-свідомої особистості у творчості письменниць-педагогів Західної України кінця XIX – 30-ті рр. XX ст. частково висвітлено в працях Г. Білавич, С. Вдовича, Т. Завгородньої, В. Качкана, О. Любара, Л. Потапука, Ф. Потушняка, М. Романюка, В. Яременка.

Мета статті – у контексті розвитку української педагогічної думки проаналізувати доробок письменників-учителів Західної України досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи значимість української педагогічної думки кінця XIX – 30-их років XX ст., на особливу увагу заслуговує педагогічна і культурно-освітня діяльність О. В. Духновича, як одного з перших професійних учених-педагогів західної України. Попри те, що О. Духновича вважають «галичанофілом», своїх адресатів він називав «братами», «приятелями». Саме у Галичині вийшли такі його основоположні праці, як «Народная педагогія в пользу училищ і учителей сельских» (1857), «Краткій землепис для угорських Русинів» (1857), «Состояніе Русинів в Угорщині» (1849), «Правила чина св. Василя Великого в Угорщині» (1858).

У цьому контексті доцільно виокремити такі наукові доробки І. Вагилевича з питань мовознавства та лексикографії, як підручники «Грамматика малоруської мови в Галичині» (1845 р.) і «Початкові правила малоруської граматики» (1846 р.). Він написав також працю «Розправи про мову південно-руську» (неопубліковану), де зробив спробу діалектологічного поділу української мови на «київські» і «галицькі» говірки. Учений філолог І. Вагилев збирав матеріали до українсько-німецько-латинського словника, написав монографії про символіку в слов'янських народних піснях тощо.

Яскравим письменником-учителем цього періоду можна вважати П. Куліша, який був учителем у дворянській школі у Рівному, а згодом – викладачем Петербурзького університету. У своєму творі «Записки о Южной Руси» вперше вжив новий український правопис, який пізніше дістав назву «кулішівка» і став початком стабільного українського правопису. До цього правопис нашої мови через належність українських територій до різних держав був строкатим і неуніфікованим. Також до його здобутків можна віднести українську «Граматику».

Автором і упорядником хрестоматій (читанок) з української літератури для гімназій та вчительських семінарій був О. Барвінський: «Виїмки з українсько-руської літератури», «Вибір з української літератури», «Історія української літератури» (1920 р.) та інші. Саме О. Барвінський запровадив фонетичний правопис і термін «українсько-руський» у шкільних підручниках та пресі. Написав низку статей з проблем шкільної освіти, української історії, мовознавства, політичного життя.

Варто згадати й Івана Левицького (1850-1913 рр.). Основні його праці: «Галицко-русская библиография XIX столетия» (т. 1-2, 1888-1895 рр.), «Українська бібліографія Австро-Угорщини» (т. 1-3, 1909-1911 рр.), «Галицько-руська бібліографія за роки 1772-1800» (1903 р.), «Прикарпатська Русь в XIX вѣць в життеписахъ и портрѣтахъ ея дѣятельвъ...» (1896 р.). Оповідки та дослідження: «Молитвослов для мірян», «Дмитро Детко, рускій воевода перемиській: Историчне оповѣданье», «Три побратимы або якъ поконали люде бѣду», «Реєстр наукових і літературних праць проф. Михайла

Грушевського», «Александр Барвїнській в історії культурного руху руського народу на Прикарпаття». Матеріали до історії народного шкільництва в Галичині в 1803-1821 років (Лекції з історії світової та вітчизняної культури).

Омеяна Поповича, на нашу думку, також можна долучити до плеяди письменників-учителів. У Львові викладав українську та німецьку мови на приватних курсах учительської семінарії (1922-1923 рр.). Посівши за конкурсом посаду шкільного референта при українському педагогічному товаристві «Рідна школа», присвятив себе улюбленій справі. Працював на цій посаді з інтересом і задоволенням, вніс значний вклад у розвиток українського шкільництва в цьому краї.

Істинно народним вчителем був Любомир Селянський або Іван Петришин (1850-1912 рр.) – український поет, новеліст, перекладач, публіцист та пісняр. Свої поезії та оповідання він писав у ролі співомовок Степана Руданського, дописував до «Хлопської правди» і «Зорі». Писав до «Січей» під псевдонімом Любомир Селянський. Відомі кілька його віршів до відомих мелодій (до нас дійшли лише дві: «Наш меч і клич» та «Заспіваймо пісні»).

До західноукраїнських письменників-учителів можна віднести Михайла Пачовського (1861-1933 рр.), який деякий час редагував дитячий журнал «Дзвінок» та після приходу поляків змушений був повернутися до учительства. Досі не втратили своєї цінності його розвідки: «Замітки до науки руської мови в середніх школах» (1898 р.), «Соті роковини народного письменства Руси-України. Пам'яті Івана Котляревського» (1898 р.), «Ілюстроване українсько-руське письменство в життєписах для молоді» (1909 р.), «Виїмки з українсько-руського письменства 16-17 ст. для вищих клас середніх шкіл» (1916 р.) та інші. Ці праці, безперечно, мали великий вплив не тільки на навчально-виховний процес в тодішніх навчальних закладах, але й розкривали актуальні проблеми подальшого розвитку мови та літератури, просвітництва (Лекції з історії світової та вітчизняної культури).

Ще однією українською письменницею та педагогом була Євгенія Іванівна Бохенська, іноді Бохенська-Танчаковська (1867-1944 рр.), яка майже шість десятиліть навчала сільських дітей, здобувши заслужену славу однієї з найкращих учительок Галичини. Одночасно з педагогічною роботою Є. Бохенська займалася й літературною діяльністю. Мисткиня залишила в спадок також записи пісенного фольклору, прислів'їв, приказок, загадок. На їх основі створено перші вірші письменниці, у яких проявлялася її громадянська позиція. Для віршів, новел, оповідань Є. Бохенської характерний національний колорит.

Не можна обійти увагою й спадщину дружини М. Грушевського – Грушевської Марії-Іванни (1868-1948 рр.) – української вчительки та перекладача. Вона перекладала твори російських і французьких письменників. В її інтерпретації вийшла збірка оповідань Антона Чехова «Змора» (1901 р.). Друкувала статті на мистецькі теми в «Літературно-науковому віснику», «Артистичному віснику» та інших львівських виданнях (Медведик, 2004).

Також цікавим є досвід Осипа Маковея (1867-1925 рр.) – поета, прозаїка, публіциста, літературного критика, редактора багатьох періодичних видань та досвідченого педагога. Творча праця О. Маковея була перервана Першою світовою війною. Життєвий шлях письменника пов'язаний з містом Заліщики Тернопільської області, де він працював директором учительської семінарії і викладав українську літературу. В 1898-1900 роках видав серію художніх

творів «Артистично-літературні новини». Згодом (1900 р. і 1905 р.) видав віршований молитовник «Із глибини воззвях», а в 1902 р. поему «Зарваниця», що стали зразком української релігійної поезії (Сірополко, 2001, с. 602).

Учителював та писав художні твори й Денис Лукіянович, літературними здобутками якого є: «Сабашева вечеря» (1889 р.), «Новели» (1895 р.), «Ескізи та оповідання» (1897 р.), «Багнітки» (1899 р.), Діалогія «За Кадильну» (1902 р.) та «Від кривди» (1904 р.), «Філістер» (1909 р.), «Під свій прапор» (1917 р.), «Але не просто народжений» (1925 р.), «Я – з більшістю» (1934 р. та 1935 р.), «Франко і Беркут» (1956 р.).

У 1908 році дебютував як письменник Осип Васильович Турянський (псевдонім – Іван Думка; 1880-1933 рр.), який учителював в середніх школах Галичини. Цього року вийшли його новели «Курка», «Ей, коб були мене вчили», «Де сонце?» в альманасі віденської «Січі». З 1910 року викладав українську мову та літературу в Перемишлянській гімназії.

Учителем гімназії в Тернополі працював й Іван Миколайович Галушинський (1882-1944 рр.). Він автор статей на педагогічну та громадсько-політичну тематику, що друкувалися в тогочасній періодиці. Серед інших, широко відома його праця «Дарвінізм, або наука о походженню», 1903 р. (Вашківці).

Працював у школі українознавства Радзикович Володимир Петрович (1886-1966 рр.). Автор «Короткого нарису історії української літератури» (1922 р.), повісті «Шляхом туги» (1923 р.), твору для дітей «Пригоди Юрчика Кучерявого» (1921 р.) та ін. Крім того, писав повісті з галицького життя «Шляхом туги» (1923 р.) тощо (Гнідан, 2005, с. 514).

У 1927 році викладацькою діяльністю займався у вчительській семінарії Українського педагогічного товариства у Львові Микола Матій-Мельник (насправді – Микола Матійович Мельник; 1890-1947 рр.), з 1928 року – у Львівській приватній гімназії сестер василіанок та інших приватних середніх навчальних закладах. У період свого учительства побачили світ його повісті «За рідне гніздо» (1927 р.) та «Крізь дим і згар» (1928 р.), новела «На чорній дорозі» (1930 р.). Він є автором поетичних збірок «На вавилонських ріках» (1921 р.), прозових творів «По той бік греблі» (1922 р.), «За рідне гніздо» (1927 р.), «Крізь дим і згар» (1928 р.), «На чорній дорозі» (1930 р.) та ін. Першими були такі його видання, як поема «На ріках вавилонських» (Коломия, 1921 р.), збірка оповідань «По той бік греблі» (Коломия, 1922 р.). Збірки новел у львівських видавництвах «За рідне гніздо» (1927 р.), «Крізь дим і згар» (1928 р.) та «На чорній дорозі» (1930 р.) були визнані найкращими книжками року («Лекції з історії світової та вітчизняної культури»).

На нашу думку, потрібно згадати постать Юрія Гринюка (1891-1937 рр.), який був письменником і учителював. За часів румунської окупації в 1919 році видав збірку поезій з часів Першої імперіалістичної війни під назвою «В кровавому танці». У його письменницькому доробку – рукописи, збірки поем і віршів за 1927-1930 роки («Залізом співаю», «Світ за очі», збірки поезій «В кривавому танку», «Старці з торбами йдуть», «Дзвін смерті», «Діти Підгір'я», «На мості», «Мій смуток»). На думку багатьох науковців тогочасна поезія відкриває свіжий пласт у галицькому письменстві.

Учителькою середніх шкіл була Мілена Рудницька, відома ще й своєю феміністичною активністю. Попри свою журналістську зайнятість, пише такі ґрунтовні твори (статті), як «Українська дійсність і завдання жінки» (1934 р.),

«Західна Україна під більшовиками» (1958 р.), «Дон Боско. Людина, педагог, святий» (1963 р.), «Невидимі стигмати» (1970 р., про патріарха Йосифа Сліпого.

До спільноти письменників-просвітників відносимо народного вчителя Дмитра Рудика (1893-1955 рр.). Незважаючи на свою активну громадську діяльність, він встигав ще й творити, здебільшого це була публіцистика. Та через лихі сталінські та соціалістичні часи більшість його творів невідомі, а то й втрачені. Наразі наводимо кілька віднайдених до нас творчих розвідок Дмитра Рудика: «От це людина, Борис Дмитрович Грінченко», «Короткий огляд українського письменства для середніх шкіл та самоосвіти», «Марко Черемшина», «Ольга Кобилянська», «Вивчаємо спадщину Івана Франка», «Етюди західноукраїнської літератури» (Любар, 2006, с. 216).

Здійснював просвітницьку діяльність Василь Костинюк (1897-1942 рр.). Перші свої творчі роздуми Василь Костинюк подав на розгляд коломийським редакціям, і в 1925 році вийшли перші його журналістські дописи в газеті «Голос Дяків». Пізніше він налагодив добру співпрацю з львівськими виданнями, як «Громадський Голос», «Робітнича справа», «Календар для всіх», «Приятель народу» та іншими. На шпальтах цих видань постійно з'являлися гострі й спонукаючі дописи із гуцульської глибинки, писані як літературною мовою, так і гуцульською говіркою. Це були новелі із життя.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, основні ідеї, що обстоювали галицькі письменники-педагоги Західної України кінця ХІХ – 30-их років ХХ ст. можна сформулювати так:

- школа є основою держави, вона повинна бути національною;
- учитель є другом дитини, і має постійно працювати над самовдосконаленням (розробка моделей самоосвіти);
- головними принципами навчання є: індивідуалізація, психологізація, врахування індивідуальних особливостей дитини, дитиноцентризм, зв'язок із життям, насичення змісту освіти регіональним та українознавчим компонентом;
- підвищення ролі родинного, національного, патріотичного, морального виховання в педагогічному процесі за допомогою співпраці сім'ї, школи, громадських і юнацьких організацій;
- підвищення виховного потенціалу молодіжних, громадських організацій, розробка методики виховної роботи в них;
- обґрунтування мети української школи, де пріоритетом є виховання, а навчання виступає засобом;
- посилення виховної функції навчального процесу;
- «синтезування» навчання як передумови інтеграції в навчальному процесі;
- посилення виховного впливу творів художньої літератури на учнів;
- організація та забезпечення педагогічного всеобучу батьків;
- використання «госпітацій» у закладах з підготовки вчителів тощо.

Викладений у статті аналіз доробку західноукраїнських письменників-учителів може мати ефективне застосування в організації навчання та виховання учнів та студентів, що ґрунтується на національному характері освіти, її народності, повазі до рідної мови, формуванні християнських цінностей, культури і моралі з метою виховання високосвідомих українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Лекції з історії світової та вітчизняної культури. Яртися: 5. *Національно-культурне відродження у Галичині* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>

Медведик, П. (2004). Грушевська Марія-Іванна Сильвестрівна. *Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т.* Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч». Т. 1 : А – Й. С. 425.

Сірополко, С. (2001). *Історія освіти в Україні*. Київ: Наук, думка, 2001. 912 с.

Гнідан, О. (2005). *Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.*: У 2 кн.: Підручник . К.: Либідь. 624 с.

Любар, О. (2006). *Історія української школи і педагогіки : навч. посіб.* К. : Знання. 2006. 447 с.

Гнеп, М. (2003). Омелян Попович: [Біографія]. *Голос краю*. 17 жовт. (№ 42).

Ковалець, Л. (2009). Із федьковичезнавчих студій Осипа Маковея : [до 175-ліття від дня народження поета]. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 7. С. 43-44.

REFERENCES:

Leksii z istorii svitovoi ta vitchyznianoï kultury [Lectures on the History of World and National Culture]. Yartysia: 5. *Natsionalno-kulturne vidrozhennia u Halychyni* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html> [in Ukrainian]

Medvedyk, P. (2004). Hrushevska Mariia-Ivanna Sylvestrivna [Hrushevska Maria-Ivanna Sylvestrivna] *Ternopil'skyi entsyklopedychnyi slovnyk : u 4 t.* Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat "Zbruch". T. 1 : A – Y. S. 425. [in Ukrainian]

Siropolko, S. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini* [History of Education in Ukraine]. Kyiv: Nauk, dumka, 2001. 912 s. [in Ukrainian]

Hnidan, O. (2005). *Istoriia ukrainskoi literatury* [History of the Ukrainian Literature]. Kinets XIX – pochatok XX st.: U 2 kn.: Pidruchnyk . K.: Lybid. 624 s. [in Ukrainian]

Liubar, O. (2006). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky : navch. posib.* [History of Ukrainian School and Pedagogy: manual book]. K. : Znannia. 2006. 447 s. [in Ukrainian]

Hnep, M. (2003). Omelian Popovych: [Biohrafii]. [Omelian Popovich: [bibliography]. *Holos kraiu*. 17 zhovt. (No 42). [in Ukrainian]

Kovalets, L. (2009). Iz fedkovycheznavchykh studii Osypa Makoveia : [do 175-littia vid dnia narodzhennia poeta] [From the Fedkovic Studies Studios of Osip Makovey: [to the 175th Anniversary of the Birthday of the Poet] *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 2009. No 7. S. 43-44. [in Ukrainian]

ATTAINMENT OF WRITERS-TEACHERS OF WESTERN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PEDAGOGICAL THOUGHT AT THE END OF THE 19th – 30's OF THE 20th CENTURY

Maria Bahrii,

Candidate of Philological Sciences, Doctoral Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: 0000-0002-3506-9900

e-mail: myskiv.bagriy@gmail.com

Abstract. The article deals with the attainment of writers-teachers at the end of the 19th – 30's years of the 20th century. The attainment of those writers-teachers who worked in schools in Western Ukraine is a reliable source of information about the development of school and the position of a teacher in the investigated historical period.

The development of the educational work of the investigated period required initiative, dedicated people who could take this process under the control and use means to ensure the fulfillment of the educational tasks. The activities of the organizers of the educational movement on the western Ukrainian lands were characterized, there was a discrepancy between the traditional, official concept of education and upbringing and approaches based on Western pedagogy and the experience of the European school were pointed out.

An analysis of the life and activity of writers-teachers and their literary works gives us the opportunity to conclude that education, civic consciousness, patriotism, devotion to the interests of the people are inherent, first of all, by the writers-teachers themselves. Analyzing their literary works, public and educational activities, we can see that they are saturated with various educational situations, characters, views, actions of people who lived in the first half of the twentieth century on the territory of modern Western Ukraine.

Based on the results of the research it is stated that the activities of public cultural, educational and pedagogical societies, founded and headed by prominent representatives of the Western Ukrainian intelligentsia – teachers, writers and educational figures of Western Ukraine, had an important role in the implementation of educational tasks and in the formation of pedagogical and educational goals.

Key words: education, writer-teachers, Western Ukraine, work, schooling.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.